

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
кафедра політології

«ПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ КРИЗИ БІЖЕНЦІВ У ЄВРОПІ»

Кваліфікаційна робота
зі спеціальності 052 – «Політологія»
освітнього рівня «бакалавр»

студентки
VI курсу ОР «бакалавр»
денної форми навчання
Ксенії Рубіс

Науковий керівник -
доктор політичних наук
Олег Батрименко

Допущено до захисту:

Завідувач кафедри _____

Київ – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КРИЗИ БІЖЕНЦІВ.....	6
РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КРИЗИ БІЖЕНЦІВ.....	21
РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ КРИЗИ БІЖЕНЦІВ У ЄВРОПІ	36
ВИСНОВКИ.....	46
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	49

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У Європі наразі розгортається криза біженців: масовий наплив мігрантів з охоплених війною країн Азії та Африки в розвинені країни Європейського Союзу. Але якщо «велике переселення народів» у середні віки було спонтанним явищем, то міграція населення у сучасну Європу є продуктом економічної та політичної нестабільності у країнах походження мігрантів.

Практично неконтрольовані потоки біженців у Європу з держав Близького Сходу, Північної Африки та з інших регіонів призвели до серйозних політичних наслідків. На цій основі спостерігається сплеск злочинності, конфлікти на національному та релігійному ґрунті, соціальна напруга. Мігранти, фактично позбавлені можливості інтегруватися у приймаюче суспільство, стають об'єктом пропаганди, вербування з боку екстремістів і терористичних організацій, завдяки чому зростають радикальні настрої у середовищі приймаючих країн.

Зростання числа біженців є руйнівним фактором для політичної стабільності країн Європи. Міграційні проблеми гальмують економічний і технологічний прогрес, що, в свою чергу, робить Європейський Союз більш слабким і вразливим. Дисбалансована міграційна політика призводить до втрати Європейським Союзом політичних важелів впливу на остаточне вирішення кризи біженців. При теперішніх міграційних потоках європейські країни не дотримуються рівноваги у міграційній політиці. Якщо ж країни Європейського Союзу необачно відкривають кордони для мігрантів та приймають біженців, то треба зауважити, що така недалекоглядна політика може мати непередбачувані політичні та економічні наслідки для Європейського Союзу як для об'єднання європейських держав, сформованих в єдину спільність на засадах миру та процвітання. В об'єктиві проблеми кризи біженців подальше існування Європейського Союзу буде залежати від того, чи

зможе його керівництво досягти балансу думок та правильно визначити пріоритети.

Сучасна проблема біженців стала процесом динамічним і складним, який тягне за собою певні негативні результати для різних держав. Міграція безпосередньо відбивається на етнічній, культурній рівновазі країн, призводить до різних міждержавних конфліктів. Більш того, на сучасному етапі міграція стає джерелом загрози безпеці як для окремих держав, так і для політики, особистості і суспільства. Тому політичний аспект кризи біженців стає актуальним дослідженням у контексті міграційних проблем у Європі, які руйнують політичну рівновагу та породжують нестабільність.

Об'єктом дослідження роботи є криза біженців у Європі.

Предметом дослідження є політичний аспект кризи біженців у Європі.

Метою даної роботи є з'ясувати політичний аспект кризи біженців у Європі.

Для досягнення поставленої мети ставляться такі **завдання**:

- 1) Розкрити теоретичні засади й специфіку кризи біженців у Європі;
- 2) Розглянути політичні причини та наслідки напливу біженців у Європу;
- 3) З'ясувати сучасні механізми політичного врегулювання міграційних процесів у Європі.

Методи дослідження

Головними методами, що застосовуються у даній роботі, є спеціально-наукові.

Системний. У роботі цей метод застосовувався для розгляду кризи біженців у Європі у контексті сучасних міграційних процесів крізь призму міграційних реалій.

Структурно-функціональний. У роботі цей метод застосовувався для аналізу причин, що сприяли припливу біженців до Європи, та наслідків міграції для європейської спільноти.

Порівняльний. У роботі цей метод застосовувався для порівняння міграційної політики приймаючих країн та їх ставлення до питання розміщення біженців на своїй території.

Структура роботи

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 54 сторінки, з яких 47 сторінок – основний текст. Список використаних джерел охоплює 44 назви на п'яти сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КРИЗИ БІЖЕНЦІВ

Особливість сучасного етапу кризи біженців полягає в тому, що цей процес набув в строгому сенсі глобальний характер. Транспортні технології кінця XX – початку XXI століть принципово облегшили переміщення людей з однієї точки світу в іншу. Протягом півстоліття – з 1960-х років, тобто, з початку деколонізації, по теперішній час склалася міжнародна міграційна система. Вона розвивається довгостроковими циклами, в силу чого явища, які на перший погляд можуть здатися чимось незвичайним, представляють собою лише короткострокові фази [25, с. 24].

Медійний фон, що склався починаючи з літа 2015 року, не залишає сумнівів в тому, що ситуація з вимушеною міграцією в сьогodнішній Європі сприймається в термінах кризи. Однак ця ситуація не є безпрецедентною за своїми масштабами. Європа стикалась і з більш значними вимушеними переміщення людей, зокрема після 1945 року. Багатомільйонні потоки біженців мали місце і після закінчення Першої світової війни. Не набагато менші масштаби вимушених міграцій викликала війна, яка супроводжувала розпад Югославії на початку 1990-х років.

Міжнародні потоки біженців є проявом географічної і соціальної мобільності людей. Переміщення через державні кордони відбувається під впливом численних факторів, що значно змінюють політичну реальність мапи Європи.

Проблеми політичної кризи біженців були дослідженні в працях таких науковців, як У. Еко, С. Хантінгтон, Т. Сарацин, У. Тодд, Б. Юськів, С. Переслегін, Ю. Левенець, М. Михальченко, В. Рудик, С. Білошицький та багато інших, останнім часом актуальності набуває дослідження саме негативних наслідків міграційних процесів для приймаючих суспільств, що перетворюють міграцію на загрозу для політичної стабільності провідних країн світу. Мова може йти про фактичне використання міграції як

специфічної зброї, спрямованої на дестабілізацію певних політичних режимів [7, с. 173].

Міграційна політика ЄС та криза біженців також стали об'єктом досліджень С. Польського, А. Гришванова, Д. Баланюка, М. Касьянової. Окремі аспекти міграції, зокрема питання переміщення населення в контексті процесу урбанізації розглянули А. Смиридович, І. Данилова.

Однією із перших спроб тлумачення процесу міграції була робота Е. Раверштейна. Дослідник розробив закони міграції, які покликані систематизувати моделювання міграційних потоків і пояснити ті фактори, які сприяють переселенню людей до інших територій. Він зазначив, що міграції більше піддаються чоловіки із сільської місцевості, які мігрують на короткі відстані [40].

Одним із перших дослідників політичних аспектів кризи біженців був американський політолог М. Вейнер. Саме він запропонував для використання політичну модель міжнародної міграції, назвавши її «моделлю безпеки/стабільності» SSF (security/stability framework). Дослідження Вайнера зосереджувалося на політичному контексті, у рамках якого формується поведінка держави стосовно еміграції й імміграції як регуляторів забезпечення внутрішньої стабільності країни та її міжнародної безпеки. Модель розглядала політичні зміни в державі як основну детермінанту міжнародних потоків населення, а міграцію одночасно і як причину, і як наслідок міжнародних конфліктів [20, с. 55].

Питанню дослідження політичної та економічної кризи Європейського Союзу та припливу біженців присвячують свої дослідження Ніколо Конті, Данило Ді Мауро та Вінченцо Мемолі. Науковці доводять про існування серед європейського суспільства двох тенденцій: перші вбачають у кризі біженців вигоду, й інші, навпаки, розуміють кризу як явище, що створює для них загрозу та веде до посилення економічної напруги [33]. Ці погляди визначають підтримку або супротив діям Європейського Союзу як інтегративного наддержавного інституту у питанні міграції. Розрив думок та намірів стосовно

зростаючої кризи погіршує становище у суспільстві та перекреслює координацію зовнішньої політики європейських держав, де одні країни виступають за інтеграцію, а інші не пропускають біженців через власні кордони.

П'єром Жоржем Ван Воллегемом було досліджено еволюцію політики європейських держав стосовно питання міграції та чинників з мінімізації небезпеки її розвитку. Ним було запропоновано розширити повноваження Фонду притулку, міграції та інтеграції, що дозволить сформувати гнучку систему із розподілу фінансування для «третіх країн» та посилення процесів інтеграції біженців у приймаючі суспільства. У контексті міграційної політики Воллегем говорить про «легальну міграцію», що передбачає збільшення асигнувань держави на цю проблему. Орієнтація країн-членів Європейського Союзу на дану проблему, на думку вченого, сприятиме розробці спільних програм вдосконалення міграційного питання та врегулювання схеми міграційних видатків Співтовариства [42].

Жоао Естевенс визначає взаємозалежність між міграцією та безпекою в ЄС. Дослідник стверджує про те, що кордони держави не є найвищим мірилом особистої безпеки людини. В цьому ж контексті варто говорити про відсутність безпеки самих мігрантів, які «намагаються незаконно в'їхати до приймаючих країн через мережі торгівлі людьми, де спостерігається загибель людей, особливо на маршрутах від Північної Африки до південно-європейських країн» [35].

Окрім цього, Жоао Естевенс стверджує про існування двох еміграційних векторів до ЄС. Вони залежать від критичних невизначеностей внутрішньої політики держави: революцій, політичної та соціальної нестабільності в Північній Африці і Близькому Сході. Окремо дослідник бере до уваги шляхи майбутнього розвитку ЄС, які можуть стати як регулятором, так і руйнівним фактором у процесі міграційної кризи.

О. Корнієнко досліджує феномен міграції у соціально-економічному аспекті, в якості найбільшого міграційного чинника, що спонукає біженців

шукати притулок в розвинутих країнах, визначає асиметрію розвитку світової економічної системи [14]. Тобто, на думку дослідниці, глобальні кризові явища в контексті міграції є результатом нестабільного доступу країн до економічних благ, що несе за собою руйнівні для соціального балансу наслідки. Визначені дослідницею домінанти внутрішньої політики держави визначають її зовнішні позиції, які за умови правильної організації, здатні встановити баланс міграційних зв'язків між державами.

Н. П. Павлів-Самоїл концептуалізуються сучасні теоретико-прикладні перспективи сутності міграції в епоху глобалізації. Феномен міграції в європейському суспільстві впливає на трансформацію внутрішньої політики держав Європи та змушує їх пристосовуватися до умов глобалізаційного світу і постійної зміни центрів міграційних потоків. Запропонована дослідницею концепція інтеркультуралізму, яку частково у своїх програмах використовувала Рада Європи, є спробою поєднати цінності й надбання приймаючих країн із культурними особливостями мігрантів, що дозволить досягти соціальної стабільності загалом та полегшити процес індивідуальної інтеграції [22].

Дослідники у своїх роботах виділяють кілька міграційних хвиль у другій половині ХХ століття на європейському континенті. Перша хвиля розпочалася після закінчення Другої світової війни і носила в основному політичний характер. Друга хвиля була в період з 1960 по 1973 роки, коли робоча сила з півдня Європи (Італія, Іспанія, Португалія, Північна Африка) мігрувала на північ. Вона була викликана суто економічними причинами, а саме нерівністю доходів населення країн Півдня і Півночі. Третій етап міграції в Західну Європу почався з енергетичної кризи середини 70-х років і тривав до кінця 80-х років. У цей період були посилені умови в'їзду в країни і заохочувалося повернення на батьківщину. Уряди деяких країн навіть виплачували мігрантам компенсацію за повернення додому. Четвертий етап міграції, який почався на європейському континенті з 90-х років і триває досі, характеризується рядом особливостей, серед яких слід виділити: скорочення масштабів та

інтенсивності міграційного потоку; збільшення чисельності біженців серед їх числа, зміна географії міграційних потоків. У Західну Європу стали приїжджати жителі країн Центральної та Східної Європи, а також СНД [5, с. 68].

Середина другого десятиліття ХХІ століття ознаменувалася глобальними геополітичними зрушеннями, які зумовлені кризою і нестабільністю розвитку політичної ситуації вже не в окремих країнах, а в цілому ряді держав і регіонів планети. Принаймні три з шести континентів в даний час вражені кризовими явищами глобального характеру.

Варто наголосити, що міграційна криза у масштабі окремого регіону не є ізоляціоністською. Так, у науковій праці Л. Абзалова визначає ключові фактори, які впливають на політичну оцінку міграції будь-якої держави. Перша група концентрується на чинниках, які в сукупності визначають її політичний курс та охоплюють внутрішні потреби держави, демографічну, соціальну й економічну сфери, які пов'язані із налагодженням її внутрішньої безпеки та цілісності кордонів. Друга група визначає особливості намірів правлячої еліти у сфері міграційної політики, оскільки саме владна верхівка узгоджує політичну поведінку за межами держави. Третя група факторів являє собою збірні характеристики стосовно зовнішньополітичної обстановки на міжнародній арені, наявність військових конфліктів та інші суттєві політичні та економічні чинники, які впливають на формування позиції держави в питанні міграції. Останню групу визначають природні та техногенні явища, які, хоча і несуттєво, але можуть впливати на постановку державного курсу міграційного характеру [1, с.55]. Виходячи з наведених факторів, курс ЄС стосовно політичних аспектів кризи біженців потребує узгодженості дій політиків стосовно питання напливу мігрантів.

Оскільки криза біженців на європейському континенті виявилася найбільш масштабною, то її теоретичні засади потребують детального розгляду. Таким чином, до категорії одного з найбільш значущих криз сучасності з повною підставою слід віднести кризу біженців (міграційну

кризу) в Європі, викликану масовою міграцією біженців і переселенців із зон збройних конфліктів, держав і територій, уражених ескалацією насильства, а також несприятливими умовами їх життєдіяльності в місцях колишнього проживання.

Згідно з оцінками європейських аналітиків, ситуація з нелегальними мігрантами в даний момент в країнах Євросоюзу є найбільш гострою політичною кризою з переміщеними особами з часів Другої світової війни.

Для розвитку політичної науки дуже важливо дослідження соціально-політичних аспектів напливу біженців, тому що Європейський Союз є надзвичайно вагомим економічним і соціально-політичним суб'єктом системи міжнародних відносин в Європі. Слід брати до уваги той факт, що Європейський Союз є наднаціональним інститутом. У зв'язку з цим правомірно говорити про приклад узгодженої на багатосторонньому рівні політики в галузі регулювання потоків біженців. ЄС є унікальним прикладом спільноти, яка від економічної інтеграції динамічно рухається до політичної. Так що, з одного боку, досвід, накопичений представниками країн-членів відповідно спірних питань, розроблені ними моделі можуть бути корисні в інших регіонах. З іншого боку, досвід дослідження Швейцарії (принципово відрізняється від підходів ЄС) в порівнянні з досвідом ЄС покликаний показати сильні та слабкі сторони кожної моделі, з метою їх використання в побудові в подальшому більш ефективної моделі міграційної політики.

Наукові дослідження пов'язані з проблемами біженців в Європі, почали проводитися ще в XIX ст. Але політичний аспект цього процесу поки не повністю досліджений. Зокрема, проблема біженців в приймаючому суспільстві в останні десятиліття стала особливо актуальною і охарактеризована новими явищами, що створило передумови для перегляду існуючих підходів і практик, а також позначило потребу в принципово новій міграційній політиці. З 60-70-х років XX століття мігранти традиційно розглядалися як «тимчасові гості», тоді ж з'явився термін «гасторбайтери». Отже, політика регулювання потоків біженців не ставила своїм завданням адаптацію мігрантів. На долю

Європи, яка на відміну від США і Канади, не розглядалася у якості привабливої мішені для мігрантів, міграційна криза виявилася новим досвідом. Поступове збільшення кількості біженців в суспільстві до критичних 10-15% спровокувало країни до ізоляціоністських заходів.

У даний час у наукових та експертних дослідженнях розгортається дискусія про специфіку кризи біженців для ЄС, викликаної масовим напливом людей з країн Африки і Близького Сходу. Криза почалася в 2011 році в результаті подій «Арабської весни» і до початку 2016 року досягла свого апогею на тлі війни в Сирії і серії терористичних актів в ЄС. Різка критика дій Європейського союзу щодо врегулювання міграційної кризи з боку багатьох політиків держав-учасниць є додатковим приводом до більш ґрунтовного аналізу міграційної політики ЄС. Експерти виділяють як структурні, так і процедурні проблеми міграційної політики ЄС [5, с. 132].

По-перше, стверджують, що заходи, прийняті європейськими інститутами, часто «запізнюються», що пов'язано з об'єктивними реаліями. З одного боку, до сьогоднішньої «кризи з біженцями» ЄС просто не стикався з таким масовим напливом нелегальних мігрантів і, відповідно, ще не встиг виробити необхідні інструменти міграційної політики для подібних випадків. В умовах відсутності досвіду з потоками мігрантів ЄС використовує ті ресурси, які має в наявності. Як показує практика, дані ресурси виявилися істотно обмеженими. З іншого боку, не можна не брати до уваги фактор часу, який є вирішальним у будь-якій кризовій ситуації. Багаторівневий механізм прийняття та узгодження рішень в ЄС ефективно працює в штатних умовах. Тому антикризова політика ЄС, що розробляється на сьогодні більше розрахована на перспективу, на запобігання аналогічних криз в майбутньому.

По-друге, в якості фактору, що негативно впливає на ефективність міграційної політики ЄС, відзначають «кризу солідарності», що виникла між державами-учасницями ЄС з приводу розподілу відповідальності за прийом і розміщення біженців. Чехія, Словаччина, Румунія та Угорщина проголосували в Раді ЄС 22 вересня 2015 року проти введення обов'язкових квот на розподіл

біженців. Згодом, незважаючи на те, що рішення все-таки було прийнято кваліфікованою більшістю голосів, сім держав в різний час (Угорщина, Польща, Словаччина, Чехія, Австрія, Данія і Великобританія) заявили про те, що не братимуть біженців по системі квот. Австрія, яка спочатку підтримувала німецьку політику «відкритих дверей» для біженців, через деякий час стала різко критикувати лінію Німеччини за недалекоглядність і в односторонньому порядку ввела свої щоденні квоти на прийом осіб, які шукають притулку.

Таким чином, «криза солідарності» проявилася в тому, що рішення, вироблені і прийняті державами-учасницями на загальноєвропейському рівні, були потім ними ж і відкликані, так як національні політики поставили національні інтереси вище загальноєвропейських.

По-третє, в неефективності міграційної політики ЄС бачать причину збоїв в Шенгенській і Дублінській системах. В результаті введення прикордонного контролю державами-членами, під ударом опинився Шенгенський простір – одне з найважливіших досягнень європейської інтеграції. За оцінками експертів, введення контролю на внутрішніх кордонах може завдати серйозної шкоди економіці ЄС. Завдяки таким заходам прогноуються великі фінансові втрати в торгівлі, туристичному бізнесі і транспортному секторі ЄС.

Порушення дії Дублінського регламенту III і подальша невдала спроба відновлення його ефективного функціонування шляхом внесення до Регламенту змін щодо запровадження постійного «кризового механізму переміщення» мігрантів по суті свідчать про провал багаторічної реформи міграційної політики ЄС і загальної системи надання притулку в країнах ЄС. Дана реформа проводилася інститутами ЄС в два етапи з 2001 року і була офіційно завершена в 2012 році.

Неефективність сьогоденної Дублінської системи стала причиною рішення про відправлення біженців з Греції до Туреччини відповідно до «Пакту про біженців», укладеним між ЄС і Туреччиною 18 березня 2016 року. Відмова ЄС приймати і розглядати в індивідуальному порядку клопотання про

притулок мігрантів, які вже перебувають на території ЄС в спеціальних таборах для біженців, є прямим порушенням європейського і міжнародного права, що забороняє масові висилки. ЄС виправдовує дане рішення («обмін біженцями» між ЄС і Туреччиною) двома аргументами: відсутністю в державах-членах необхідних інфраструктурних можливостей з прийому мігрантів і необхідністю зламати бізнес-схему контрабандистів з доставки нелегальних мігрантів до берегів ЄС [39, с. 38].

Найбільш ймовірними результатами зі збільшенням потоків неконтрольованої міграції в країни Європейського союзу будуть ескалація напруженості, етно-конфесійна конфліктність, прояви екстремізму і тероризму, реанімація радикальних нацистських настроїв і інші деструктивні явища. Як зазначає К. Стригунов, мігранти самі по собі створюють цей ланцюг проблем, що, у свою чергу, збільшує соціально-економічне та політичне напруження у суспільстві [26].

Звісно ж, що самі по собі міграційні потоки в Європу є спланованою зовнішньополітичною акцією, спрямованою на ослаблення ролі Європейського союзу в світовій політиці. По суті, мова йде про відпрацювання технології «soft power» («м'якої сили») неозброєного протиборства, яка в перспективі поряд з інформаційним, кліматичним, генетичним і іншими видами впливу буде використовуватися в процесі геополітичного протиборства. За своїм значенням, як стверджує З. Лайда, «м'яка сила» Європейського Союзу полягає у «силі привабливості його способу життя, благополуччя, соціального і економічного процвітання, втілення соціальної і правової держави, демократичного устрою національної і наднаціональної політики» [37]. Така політика покликана привертати до себе увагу шляхом створення позитивного ореолу добросусідства для того, щоб притягнути до свого успіху нових країн-членів.

До теперішнього часу кількість мігрантів, які прибули в Європу, склала вже кілька мільйонів чоловік. При цьому тільки в 2015 році їх кількість, за даними Агентства з контролю за зовнішніми кордонами ЄС Frontex, склала

більше 1,8 млн. чоловік. Дещо інші дані наводяться в Звіті з міграції Агентства у справах біженців ООН. Згідно з цим документом, їх кількість склала близько 1 млн. 47 тисяч осіб. Даного роду розбіжності свідчать про відмінності в методології підрахунків мігрантів двома найбільшими міжнародними агентствами по контролю за станом міграції. У той же час, і європейські, і оонівські структури сходяться в оцінці гостроти ситуації, що склалася, а також негативних перспектив її розвитку.

Одним з найбільш значущих проявів політичної кризи є масова загибель біженців на шляху до країн Європи. За 2015 рік 1 343 особи через міграційні потоки вважаються загиблими або зниклими без вісті. У квітні 2015 року, коли вперше прозвучали слова про міграційну кризу, кількість загиблих становила близько 500 осіб. Причиною цього є те, що більша частина біженців для переселення в Європу вибирає пов'язаний з ризиком для життя морський маршрут. Згідно з цифрами, які наводить агентство Frontex, у 2015 році тільки через море до Європи дісталися 1 млн. 15 тисяч мігрантів, що у вісім разів більше, ніж в 2014 році. Тоді кількість біженців склала близько 216 тисяч осіб. Ще однією специфікою політичної кризи є те, що близько 90 тисяч біженців склали діти, які прибули в Європу без супроводу дорослих [18].

Нарешті, важливим фактором є і те, що в Європу потрапляють особи, які брали участь в збройних конфліктах, а також інших діях насильницького характеру, в тому числі терористичного. Як впливає з Звіту Агентства у справах біженців ООН, найбільша кількість біженців прибула до Італії, Греції та Болгарії. Остання стала пунктом призначення для громадян Іраку, Сирії та Афганістану. У Греції, крім біженців з цих країн, прибували також пакистанці і іранці. В Італії превалюють мігранти з Нігерії, Гамбії, Сенегалу, Гвінеї і Кот д'Івуару.

За даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), загальна кількість мігрантів може зрости до 7 млн. чоловік. Всього ж за статистикою МОМ в даний час кількість біженців і мігрантів складає близько 90 млн. чоловік. В цьому плані правомірно констатувати, що європейська криза є частиною

глобальної міграційної кризи і тільки вершиною того айсберга, який в найближчій перспективі може обрушитися на Європу.

Динаміка розвитку міграційної кризи дає підстави вважати, що ситуація в найближчій час навряд чи втратить свою гостроту. Міграційна криза знайшла характер довготривалого чинника, що визначає політичний розвиток більшої частини європейських країн, поставивши під питання не тільки здатність Європейського союзу як наддержавного утворення прийняти на себе повноваження по забезпеченню безпеки і інтересів країн і народів, що входять до його складу, а й його життєздатність. Вікторія Меткалфе Гох у своїй праці стверджує, що криза біженців є спільним тягарем для Європейського Союзу, який заважає виробленню спільної стратегії солідарності у вирішенні міграційної проблеми. Дослідниця акцентує увагу на бідності як ключовому аспекті неконтрольованої довготривалої міграції, що перетворює налагоджений політичний механізм на дизбалансовану крихку систему [38].

Це в свою чергу дає підставу вважати, що, якщо сучасні тенденції збережуться, потоки біженців будуть тільки зростати, відповідно, поточна політична міграційна криза – це не подія, а політичний процес з відкритою датою завершення [6].

Однією з найбільш значущих особливостей кризи є те, що вона була прогнозована. Більш того, в певній мірі ця криза була ініційована політикою США щодо переформатування політичного простору Великого Близького Сходу під свої власні політичні інтереси. Розроблена в період виборчої кампанії Дж. Буша-старшого і прийнята до виконання адміністрацією Дж. Буша-молодшого американська зовнішньополітична доктрина «Великий Близький Схід» стала обґрунтуванням спроби затвердження нової геополітичної конструкції – однополярного світу під егідою США.

В результаті нехай не "Великий" Близький Схід, але все ж значна частина Близькосхідного регіону була долучена до європейських цінностей в особі його жителів, що опинилися в центрі Європи.

Така ціна, яку вже заплатили європейці за беззастережну підтримку політики США їх політичними елітами. Сполучені Штати, вірні своїй англосаксонській традиції, квінтесенцією якої є відомий вислів щодо того, що «не існує вічних друзів і вічних ворогів, а є тільки вічні інтереси», протягом усього періоду після закінчення холодної війни переслідували свою головну мету – утвердження глобального панування. Європа в цьому плані для США стала засобом досягнення цієї мети, а не рівноправним партнером. І про це фактично відкрито було заявлено президентом США Б. Обамою в лютому 2013 року, який визначив в якості одного з пріоритетних напрямків діяльності своєї адміністрації другого терміну утвердження верховенства США над Трансатлантичними і Транстихоокеанськими блоками.

Трансатлантичний блок – це Європа, якій в сучасній американській геостратегії відводиться допоміжна роль забезпечення американського глобального панування або, іншими словами, витратного матеріалу.

Таким чином, «золотого мільярда», про який мріяли і на прилучення до якого розраховували самі європейці, поступившись заради цього істотною частиною свого суверенітету, не вийшло. Та й не могло вийти, оскільки це ілюзія. І політична криза біженців – розплата за спробу реалізації цієї ілюзії [27, с. 21].

США не потрібні рівноправні партнери, їм потрібні слухняні сателіти. Тому для запобігання будь-яких спроб позиціонування країнами своєї суверенності залучаються механізми по реалізації концепції «керованого хаосу» і дестабілізації внутрішньополітичної ситуації. І якщо в Центральній Азії, на Близькому і Середньому Сході, в країнах арабського Середземномор'я, а також на пострадянському просторі ці механізми припускали здійснення державних переворотів в рамках різних революцій, то в Європі і її провідних країнах передбачається використання більш витончених методів з використанням гуманітарної складової у вигляді хлинувших в Європу потоків біженців.

Тим самим США, з одного боку, зняли з себе відповідальність за війни, перевороти, розвали державності, розквіт тероризму в Азії і в Північній Африці, спровоковані їх багаторічною політикою, а з іншого – направили на Європу людей, які масово тікають від війни.

Найбільш показово це на прикладі Німеччини, яка прийняла тільки протягом 2015 року понад 1,1 млн. біженців. При цьому очевидно, що сплеск міграції біженців в Німеччину багато в чому був ініційований. Рядом експертів було встановлено, що в ході кризи біженців в Європі мігрантів до Німеччини фактично заманювали мікроблоги, розміщені в Twitter за замовленням США. У них зазначалося, що Німеччина відрізняється гостинністю, німці «дуже гуманні», і ФРН має економічні можливості, що дозволяють надати особам, які прибувають з Близького Сходу і Північної Африки, високі стандарти проживання [17].

Крім того, як стверджує Дж. Байер, у Німеччині було визнано необхідність різноманітності та включеності людей мігрантського походження до сфери журналістики з метою посилення інтеграції біженців до суспільства, що сприяло нормалізації поглядів мігрантів стосовно політики їх «прийняття» в Німеччині [31].

Вибір Німеччини американськими і британськими спеціалістами в сфері міграції обумовлений, з одного боку, ефективністю її економіки, яка в умовах, що склалися, буде орієнтована на вирішення питань життєдіяльності мігрантів і не зможе конкурувати з американською і британською. Отже, політика Німеччини буде більш поступливою у питаннях вільної торгівлі, яка передбачає насичення її ринку американськими товарами, і в інших побажаннях американського «великого брата».

З іншого боку, наявність більш ніж мільйонної діаспори біженців, підконтрольної США або пов'язаними з ними структурами, визначає можливість впливу на політику Німеччини. У випадку позиціонування ними будь-якої суверенності або незгоди з позицією США, останні в будь-який

момент можуть підірвати економіку Німеччини та її внутрішньополітичну стабільність.

В цілому ж сконцентрована в центрі Європи велика маса людей, які пройшли війни і збройні конфлікти Близького і Середнього Сходу, в будь-який момент під впливом ззовні може поставити питання про «демократичність» легітимних органів державної влади європейських країн. Це дає підставу вважати, що в Європі надзвичайно загострилася загроза війни. Якщо якась із країн блоку НАТО в своїй зовнішній політиці відмовиться підтримувати лінію США – в покарання вона може спровокувати внутрішній конфлікт. І таким чином буде відтворено сирійський або лівійський сценарій вже в Європі.

Переконаність у тому, що в Європі це неможливо – найнебезпечніша і безвідповідальна ілюзія. Практично 100 років тому, в Європі також вважали, що кошмари Першої світової війни залишилися позаду і не можуть бути відтворені ні в якому вигляді і ні за яких обставин. Нацизм у Німеччині, підтриманий на етапі свого становлення Великобританією, Францією, Польщею та іншими передовими європейськими країнами, істотно скоригував ці ілюзії.

Стосовно ж поточної ситуації США отримали потужний важіль впливу на ситуацію не тільки в окремих країнах, але і в цілому на європейському просторі. Тому в разі спроб демонстрації нелояльності європейських владних структур вони можуть задіяти цей важіль з тим, щоб нагадати, «хто в Європі господар». Таким чином, ослаблення Євросоюзу і його провідних країн, втрата ними суверенітету в прийнятті рішень, по всій видимості, є засобом і найважливішим геополітичним фактором поточної міграційної кризи [19].

Відомий історик Карло Кардіні пише: «У наші дні Європа більше не є центром світової політики. Вона як і раніше залишається значною фінансовою і економічною силою, але не володіє насправді загальноєвропейськими інститутами і не здатна проводити самостійний політичний курс, не погоджуючи його зі своїм американським союзником. По відношенню до урядів і народів ісламського блоку вона займає непевну і двозначну позицію,

а тісні зв'язки зі Сполученими Штатами обмежують незалежність її дій і оцінок, коли мова йде про такі країни, як Іран, Ірак або Лівія» [12].

Також це яскраво підтверджують події в Сирії. Згадаймо також промову глави Римсько-католицької церкви Франциска І в Європарламенті: «З цим розширеним, впливовим союзом все частіше пов'язують уявлення про застарілу і пригнічену Європу, яка все менше відчуває себе головною дійовою особою на світовій арені» [28].

Також, слід зазначити, що важливою обставиною є і те, що нинішня криза протікає в інших технологічних умовах, а новітні засоби комунікації роблять біженців прекрасно обізнаними про політичну систему та особливості державної політики як окремої держави-учасниці ЄС, так і Євросоюзу в цілому, який перетворився після «розширення на Схід» 2004, 2007 і 2013 років на громіздку структуру. Компактне проживання в них біженців попередніх міграційних потоків, які зуміли зберегти свої звичаї, релігійні культи, традиції політичної культури, змінили сприйняття Європи як чогось абсолютно чужого, далекого та ворожого. Загалом мігранти вбачають в Європі не лише кінцевий пункт призначення, а й шлях особистого процвітання завдяки тим благам, які створювались до них.

Висновок до розділу. Таким чином, питання європейської кризи біженців у нинішніх реаліях найбільш гостро постало у зв'язку із посиленням політичної та економічної напруги у країнах Близького Сходу і Північної Африки.

Одними із перших дослідників міграційних процесів є Е. Раверштейн та М. Вайнер, що запропонували закони міграції та її політичні моделі. Незважаючи на відмінні підходи в теорії міграційної політики, одні дослідники, такі як О. Корнієнко та К. Стригунов, сходяться на думці про потребу розгляду кризи біженців як руйнівного фактору, що здатен перекроїти мапу Європи та перекреслити її основоположні цінності й статус наддержавного утворення як гаранту безпеки та миру. В цей же час, інша група дослідників, до яких можна включити Н. Павлів-Самоїл та П. Ж. Ван

Воллегема, визнають в кризі біженців чинник, що сприяє розробці спільних програм дій по виробленню комплексу ефективних рішень й вдосконаленню міграційної політики в Європі.

Для розуміння масштабів кризи біженців важливим є те, що міграційні потоки на європейському континенті почалися ще після закінчення Другої світової війни. Хоча криза біженців не є новим явищем, але її сучасні обсяги сягають критичних позначок для неготової до напливу мігрантів Європи. В той же час специфіка кризи біженців є проявом вдалої політики «soft power» («м'якої сили»), що покликана ослабити позиції ЄС в зовнішньополітичному та економічному розвитку. При цьому США вигідне нестабільне положення Європейського Союзу на тлі зростаючої політичної конкуренції з метою посилення власного авторитету на міжнародній арені.

Відповідно до існуючих реалій та зовнішніх дестабілізаційних чинників європейська міграційна криза є політичним процесом з відкритою датою завершення, що у короткий проміжок часу може перерости у глобальну проблему та поставити під сумнів здобутки Європейського Союзу.

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ КРИЗИ БІЖЕНЦІВ

Сучасна криза біженців стала процесом динамічним і складним, який має комплекс політичних причин та тягне за собою певні соціально-економічні та політичні наслідки для європейських держав. Міграція безпосередньо відбивається на етнічній, культурній рівновазі країн, призводить до різних міждержавних конфліктів. Більш того, на сучасному етапі міграція стає джерелом загрози безпеки як окремих країн, так і для суспільства у цілому.

Найбільший потік біженців у Європі спостерігався в 2015 році, коли у країни Європейського Союзу в пошуках притулку через складні політико-економічні обставини у країнах третього світу попрямував масштабний потік біженців і мігрантів, проникаючи на європейський континент через Середземне море, а також територію Південно-Східної Європи. Основними регіонами-постачальниками мігрантів є Західна і Південна Азія, Африка і Західні Балкани. Згідно із даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, з мільйона прибувших через Середземномор'я людей найбільшу кількість складають громадяни Сирії (49%), Афганістану (21%) і Іраку (8%). Більшість біженців і мігрантів – це чоловіки (58%). До кінця 2014 року їх число досягло майже 60 мільйонів. Аналізовані процеси відбуваються на тлі постійних конфліктів і міграційних криз в деяких азіатських і африканських країнах, що сприяє збільшенню загального числа людей, які змушені покинути місце свого проживання [44].

Так, наприклад в 2014 році триваюча громадянська війна в Лівії призвела до зростання числа прибуваючих морем до Італії лівійців. При цьому кілька держав Євросоюзу відмовилися фінансувати італійську рятувальну операцію "MareNostrum", яку в листопаді 2014 року замінили операцією «Тритон» під керівництвом європейського бюро з охорони кордонів «Фронтекс». Поняття «європейська міграційна криза» і «європейська криза біженців» набули широкого поширення в квітні 2015 року після того, як в Середземному морі потонули п'ять суден, на яких в Європу прямували майже 2000 мігрантів. Загальна кількість загиблих склала тоді понад 1200 осіб.

Можна виділити ряд головних і другорядних причин, що сприяли активізації припливу мігрантів до Європи. Серед головних причин посилення міграційних потоків прийнято називати інтенсифікацію військових конфліктів на Близькому Сході і в ряді країн Африки. Так, громадяни Сирії, які тікають в Європу одночасно і рятуються від терористичного угруповання «Ісламська держава», і ухиляються від призову до сирійської армії. У той же час, біженці з країн Африки частіше вибирають в якості місця призначення Європейський

Союз через велику диспропорцію економічного розвитку між європейським і африканським континентами. Також важливим є той факт, що в очах середньостатистичного мігранта з вищевказаних регіонів Європа виглядає місцем, в якому все необхідне надається біженцям безкоштовно [43].

Серед другорядних причин можна виділити ряд моментів, пов'язаних, перш за все, зі способами і шляхами проникнення біженців в Європейський Союз. Так в середині червня 2015 року уряд Македонії заявив про зміну політики по відношенню до біженців, які незаконно проникли на територію країни. Перш їм було заборонено перетинати територію Македонії, і вони були змушені пересуватися уздовж залізничних колій в нічний час доби, що вкрай небезпечно.

З червня 2015 року мігрантам давали дозвіл на тимчасовий притулок терміном на три дні, що дозволяло їм пересуватися, використовуючи автомобільний і залізничний транспорт. Поява шляху через Македонію дозволила мігрантам з Близького Сходу швидко і недорого переміщатися від берегів Туреччини до грецьких островів, тоді як шлях з Лівії до Італії був більш витратним як за часом, так і за коштами, до того ж і більш небезпечним. Так, за даними газети «Вашингтон Пост», фінансові витрати в даному випадку впали з 5-6 тисяч доларів до 2-3 тисяч доларів на людину.

Також варто відзначити публічні обіцянки канцлера Німеччини Ангели Меркель надати мігрантам дозвіл на тимчасове проживання, що відносяться до часу дипломатичного протистояння з керівництвом Угорщини на початку вересня 2015 року, коли десятки тисяч біженців намагалися перетнути угорський кордон без офіційного оформлення власного статусу. Цей факт у поєднанні з телевізійними репортажами, які показують радісних німців, що вітають приїжджаючих до Мюнхена біженців, переконали величезну кількість людей покинути Туреччину і використовувати шлях через Балкани.

Серед другорядних причин, що сприяли виникненню міграційного кризи, варто виділити ще і той, що політика прийняття до складу Європейського Союзу нових країн і приєднання їх до Шенгенської угоди

сприяли одночасно ліквідації прикордонного контролю між новими членами ЄС, а також ослаблення його на зовнішніх кордонах Євросоюзу [30].

Деякі дослідники вважають, що причиною різкого зростання потоку біженців в останні місяці є ситуація, що склалася в Лівії. Раніше, поки при владі в Лівії перебував М. Кадафі, країни ЄС домовлялися з ним, що він буде забезпечувати прибережний контроль і тому морський шлях з Лівії до Європи був закритий. Але в Лівії почалася громадянська війна, держава перестала функціонувати, а потім і розвалилася, виникли два конкуруючих уряди, деякі райони виявилися у владі збройних груп, в тому числі і ісламістських, і тепер там просто нема з ким вести переговори. В умовах безвладдя і повної відсутності прикордонного контролю контрабандисти зуміли налагодити бізнес з перекидання біженців в Європу.

Але величезна кількість біженців знаходиться не тільки в Європі, але і в таких країнах, як Іран, Ірак, Пакистан і Чад. Ці країни – прикордонні з зонами конфліктів, тому мігранти спочатку тікають сюди і тільки потім намагаються перебратися далі, в Європу. Тому, на думку ряду експертів, проблема полягає не в тому, що Європі ніде розмістити мігрантів, а в тому, що вона виявилася не готова до їх масового напливу.

Ще одна причина міграційної кризи – це втрата віри сирійського народу в можливість політичного врегулювання конфлікту. Другий фактор полягає у виснаженні ресурсів тих, хто вже покинув своє місце проживання і кілька років живе у вигнанні. Третім фактором, який, на думку глави УВКБ ООН, став спусковим гачком для зростання біженців, є скорочення гуманітарної допомоги в регіоні. Зокрема, скорочення на 30% діяльності Всесвітньої продовольчої програми через нестачу фінансування.

Приплив мігрантів також спровокований багатьма причинами, в числі яких африканські конфлікти, хаос в Лівії, але також не збалансування економічних і демографічних трендів для Африки та Європи.

Усі причини «тяжіння» біженців до Європи можна умовно розбити на чотири групи: перша – історично-сформовані фактори, обумовлені, в першу

чергу, імміграцією в Європу населення колишніх колоній; друга – економічні чинники, які включають виплати та допомоги, які можуть отримати іммігранти в країнах прийому, а також компенсації на інші потреби, забезпечуючи більш високий рівень життя, ніж в їх країнах; третя – соціокультурні причини, які полягають у возз'єднанні сімей, формуванні стійкого образу «кращого життя» в країнах Європи через соціальні мережі мігрантів; і, нарешті, четверта група – гуманітарні чинники (політика гостинності, толерантності, забезпечення прав і свобод біженців) [32].

Історичні причини. Деякі європейські країни почали політику залучення іммігрантів (перш за все трудових) після Другої світової війни. Пік трудової міграції до Німеччини припав на 1960-і роки, коли активно залучали іммігрантів з Південної Європи (Італії, Іспанії, Греції, Португалії, Югославії), а потім з Туреччини, Марокко і Тунісу на основі двосторонніх угод. Масова імміграція турок до Німеччини, з одного боку, була обумовлена високим рівнем безробіття в Туреччині, а з іншого боку – зростаючими потребами економіки ФРН в трудових ресурсах для забезпечення необхідних темпів економічного зростання. До 1973 року число мігрантів досягло 2 млн. чоловік, після чого їх в'їзд був істотно обмежений. Наступна хвиля імміграції до Німеччини почалася з 1988 року, коли понад 1,4 млн. чоловік подали заяви про надання притулку. Переважно це були вихідці з країн Східної Європи, колишнього СРСР і Туреччини. На початку 2000-х років збільшився приплив мігрантів з Боснії та Герцеговини, Косово та інших регіонів колишньої Югославії. В результаті, в даний час на території Німеччини проживає понад 10 млн. іноземних громадян, з яких найбільш численна турецька діаспора: за результатами перепису 2011 року, в Німеччині проживало приблизно 4 млн. турків, близько 1,9 млн. з яких мають німецьке громадянство. В основному імміграція відбувалася по лінії працевлаштування та возз'єднання сімей [41].

Імміграція в Великобританії і Франції була пов'язана з припливом з колишніх колоній. Франція стала полюсом тяжіння для біженців з Алжиру, охопленого війною за незалежність в 1954-1962 роках. Мовна спільність

дозволила іммігрантам легше адаптуватися у Франції. Треба відзначити, що Франція проводила активну політику асиміляції іммігрантів. До початку 2000-х років Франція стала країною з самою численною мусульманською громадою, яка, за різними джерелами, налічувала від 6 до 8 млн. чоловік, в тому числі 1,5 млн. алжирців, 1 млн. марокканців, близько 350 тис вихідців з Тунісу. В даний час до Франції спостерігається приплив іммігрантів з Алжиру, Марокко, Тунісу, Туреччини та Сенегалу. Для вихідців з різних мусульманських країн характерне компактне розселення і концентрація в визнаних галузях економіки.

У Великобританії до початку 2000-х років проживало близько 2 млн. мусульман, в основному вихідців з Індії (частка мусульман в загальній чисельності населення Індії становить близько 13%) і країн африканського континенту. Активне формування мусульманської громади в Великобританії почалося ще після закінчення Другої світової війни, і до 1960-1970-х років Великобританія стала дотримуватися політики обмеження міграції з країн Британської Співдружності. До початку 2000-х років лідируючі позиції з точки зору міграційних потоків в Великобританію утримують Індія, Пакистан і Бангладеш [4].

Таким чином, до початку 2014 року на території трьох країн – найбільших реципієнтів мігрантів в Європі – проживали досить великі за чисельністю мусульманські громади, що сформувалися за попередні півстоліття. Ці громади неоднорідні як за країнами походження мігрантів, так і за ступенем інтегрованості їх в європейське співтовариство.

Економічні чинники. Країни ЄС з високим рівнем розвитку соціальної сфери є дуже привабливими для іммігрантів за розмірами допомоги і соціальним забезпеченням. У більшості країн здобувачі притулку не мають права працювати, чекаючи статусу біженця, і отримують грошові виплати від держави. По-перше, це одноразова допомога (наприклад, в Бельгії вона досягає 800 євро). По-друге, щомісячна допомога. Розмір допомоги визначається на рівні країн, а також в залежності від складу сім'ї мігранта.

Якщо сім'я має кілька дітей, то розмір допомоги збільшується на кожную дитину або на певну кількість членів сім'ї. Наприклад, у Франції крім допомоги 202 євро на кожного наступного члена сім'ї платиться 100 євро в місяць. У Великобританії на кожную дитину додатково виплачується 20-30 євро в місяць в залежності від віку дитини. Наявність великої кількості дітей служить стимулюючим фактором міграції в ЄС для деяких груп мігрантів. По-третє, це компенсація харчування, житла, освіти та інших соціальних благ. У багатьох країнах ЄС в центрах тимчасового розміщення люди забезпечуються їжею, одягом, мають можливість вивчати мову, діти мають доступ до освіти. Люди, які проживають поза центрів розміщення, отримують доплати на житло.

Соціальні виплати найбільш значні у Франції, Великобританії, Швеції, Німеччині та Бельгії. Саме в ці держави і спрямовується в даний час основний потік мусульманських іммігрантів. Якщо раніше люди, рятуючись від війни і розрухи, бігли «світ за очі», то сьогодні біженці прямують не просто в країни, де спокійно, а туди, де високий рівень життя і великі соціальні допомоги [8, с. 141].

Соціокультурні фактори. Ця група факторів включає в себе можливості в більшості приймаючих країн для возз'єднання сімей. Зокрема, подібної політики дотримувалася і продовжує дотримуватись Німеччина. Проживаючі в Європі мігранти через родинні зв'язки і соціальні мережі сформували стійкий образ «кращого життя» в країнах Європи, підштовхуючи тим самим своїх родичів і співвітчизників до міграції.

Гуманітарні чинники. Тут, перш за все, варто згадати проведену на загальноєвропейському рівні політику мультикультуралізму, яка націлена на забезпечення рівності прав і свобод, а також викорінення дискримінації за національною чи конфесійною приналежністю. Наприклад, політика терпимості стала активно проводитися в Нідерландах з 1979 року. Це проявилось в освіті телевізійних каналів, які застосовували мову національних меншин, появі мусульманських шкіл, підготовці вчителів, які володіють

мовами країн мігрантів (наприклад, викладання турецькою мовою). Схожих підходів, спрямованих на полегшення адаптації мігрантів в суспільстві, дотримується також Великобританія.

Наслідком міграційної кризи стало зростання антиісламістських настроїв в країнах Європейського Союзу. Ряд правих і ультраправих організацій використовують проблему з мігрантами у власних політичних цілях. Найбільш відомим прикладом є рух «PEGIDA» (аббревіатура в перекладі з німецької означає «Патріотичні європейці проти ісламізації Заходу»), що відбиває ідеологію «ідентитаризму» (від англ. identity – ідентичність). Свою активність європейські ідентитаристи висловлюють, перш за все, у вигляді масових демонстрацій. Подібними діями вони прагнуть підвищити свою значимість в політичному житті Європейського Союзу [10, с. 28].

Таким чином, можна сказати, що міграційні хвилі 2014-2015 років призвели до кризи всередині Європейського Союзу, впоратися з яким більшість країн-членів ЄС не в змозі. Існують, як мінімум два можливих наслідки розвитку даних процесів. Перший з них передбачає варіант «ісламізації» Європи, який описаний М. Уельбеком в його книзі «Покора». Цей сценарій передбачає поступовий прихід до влади в ряді країн-членів ЄС «мусульманських партій», які почнуть привносити в життя даних держав норми шаріату, причому в першу чергу це торкнеться сфери освіти і оподаткування. При моделюванні можливих шляхів реалізації такого сценарію необхідно враховувати той факт, що в 2014 році в ЄС видано 562 680 первинних дозволів на статус біженця і 626 960 «повторних» дозволів, а в 2015 році – 1 022 235 і 1 077 015 відповідно. Найбільшу кількість дозволів за вищевказаний період було видано в Німеччині, Угорщині та Швеції.

Основними країнами, з яких мігранти потрапляли в ЄС, були Сирія, Ірак, Афганістан, Сомалі і Нігерія. Незважаючи на те, що статус біженця не рівноцінний статусу громадянина, іммігранти продовжують залишатися в тих державах, куди вони прибули, з часом проходячи процедуру «натуралізації», що включає в себе отримання громадянства через перебування на території

країни визначений законодавством термін. Потенційний електорат і актив «мусульманських партій» може формуватися тільки таким способом. З урахуванням того, що антиісламістські настрої поки охоплюють невеликі верстви населення Європи, а самі громадяни країн ЄС в більшості своїй дотримуються лівоцентристських поглядів, пасіонарні «ісламські партії» можуть отримати більшість місць в законодавчих органах тільки за умови збереження тренда натуралізації мігрантів укупі з політичною пасивністю основної маси європейців. Також варто відзначити, що частина населення Франції становлять вихідці з колишніх французьких колоній в Африці, що пройшли спрощену процедуру отримання громадянства своєї нової батьківщини. Однак точну їх кількість відстежити неможливо в зв'язку з тим, що згідно із законом від 1872 року переробленому згодом в 1978 році, французьким органам статистики заборонено збирання інформації про національну, расову та релігійну приналежності громадян Франції [13].

Другий варіант передбачає прихід до влади в країнах ЄС політиків правого або ультраправого спрямування, які можуть або посилити контроль за міграцією, або повністю видворити мігрантів в ті країни, з яких вони прибули на європейський континент. Наприклад, у грудні 2015 року на першому турі місцевих виборів у Франції перемогу здобула партія «Національний фронт», одним з гасел якої є «0% мігрантів!» [44]. Праві партії Швеції і Данії також здобули велику популярність. В кінці січня 2016 року праві партії і рухи 14 європейських держав підписали так звану «Празьку декларацію», в якій оголосили про необхідність захисту «фортеці Європа» від «суїцидальної» політики країн-членів ЄС. У разі приходу до влади представників даних організації можливі два варіанти розвитку подій – жорстке регулювання міграційних процесів або депортація всіх осіб, які прибули з неєвропейських країн. Прикладом подібного роду депортації може бути примусова висилка в 2010 році циган з Франції до Румунії.

До реалізації наведених вище варіантів можливих заходів країн-учасниць ЄС цілком ймовірно залишаться такими ж, як і в даний час. Тобто

всередині самого Європейського Союзу ймовірно поглиблення розколу між умовними «прихильниками жорстких заходів» (такими як Угорщина, Польща та Болгарія) і «прихильниками відкритих кордонів» (такими як Німеччина і Франція). У той же час, не виключено ухвалення всіма країнами-членами ЄС якихось єдиних дій, спрямованих на виправлення ряду помилкових рішень, які призвели до втрати контролю над міграційними потоками. Головним подібним кроком може стати посилення прикордонного контролю на зовнішніх (особливо в Греції та Італії) і внутрішніх кордонах між учасниками Євросоюзу [15, с. 49].

Нинішня криза біженців є величезною проблемою не тільки для європейських країн, але і для основ і досягнень ЄС в цілому. Саме тому існує гостра необхідність в новій нормативній базі, що стане прийнятною для всіх держав-членів, яка вирішує поточні та майбутні проблеми міграції біженців і замінює застарілі спроби координації, такі як Дублінська конвенція, на більш дієві альтернативи. Така структура повинна бути заснована на двох стовпах: скоординованої політики, яка захищає зовнішні кордони Європи і розглядає клопотання про надання притулку до того, як біженці (незаконно) перетнуть материкову Європу, і механізм розподілу, який ще більш справедливо розподіляє тягар міграції біженців між країнами. Досить гнучкий, щоб враховувати національні особливості і політичні обставини.

Нездатність створити таку систему може в майбутньому привести до політичних наслідків з далекосяжними наслідками. Головне занепокоєння викликають політичні витрати, а не економічні витрати.

Поточна криза – це тривожний сигнал для розвитку необхідних інститутів і здійснення необхідної координації, щоб бути готовими до більших майбутніх викликів. Згідно з прогнозами, населення Африки, південного сусіда Європи, збільшиться до 2,8 мільярда протягом наступних 45 років з 1,11 мільярда в 2013 році. Це, в поєднанні з млявим економічним розвитком, зміною клімату, нестабільним політичним керівництвом і, можливо, тривалим конфліктом, ймовірно, призведе до посилення міграційного тиску на Європу.

Недавні і триваючі конфлікти на Близькому Сході є основною причиною гуманітарної катастрофи і наступних потоків біженців, свідками яких ми стали в останні роки. Відповідальність за ситуацію, що склалася також лежить на європейських країнах. Європейська політика повинна винести уроки з минулого досвіду і бути готовою на запобігання конфліктів і нестабільності.

Практично немає жодної країни Євросоюзу, яку б не торкнулася міграційний криза. Найбільшою мірою наслідки напливу мігрантів відчують на собі такі прикордонні країни Євросоюзу, як Греція, Болгарія, Угорщина, а також провідні країни співтовариства – Німеччина, Франція і Великобританія, ряд скандинавських країн, де достатньо високий рівень соціальної допомоги та існують великі мусульманські спільноти.

У Німеччині, за інформацією МВС країни, в 2015 році в якості здобувача статусу біженця було зареєстровано близько 1,1 млн. чоловік. Таким чином, менш ніж за рік населення країни збільшилося майже на 6%, при цьому збільшилася воно не внаслідок природного приросту, а в результаті міграції великої кількості людей з менталітетом, далеким від європейського.

Досить критична ситуація з мігрантами складається і у Франції, де ситуація з мігрантами, а також громадянами країни – вихідцями з французьких колоній і до цього була надзвичайно гострою. Паризькі погроми 2006 року, терористичні акти 2015-2016 років свідчать про наявність перманентної загрози ескалації внутрішньополітичної ситуації на етно-конфесійній основі. Проте, в силу взятих на себе зобов'язань, Франція змушена була погодитися прийняти в 2015 році близько 30 тисяч біженців.

Не уникла впливу кризи і Великобританія, не дивлячись на відгородження від континентальної Європи протоками. Навпаки саме протоки, а точніше транспортні комунікації, що зв'язують її з Францією стали одним з найбільш привабливих об'єктів нелегальної міграції.

За різними оцінками в 2015 році в Європу прибуло від 1 млн. 4 тис 356 мігрантів і біженців до 1, 83 млн. чоловік. З них сухопутний шлях через Туреччину до Болгарії і Греції вибрали 34 тис, а 972,5 тис вважали за краще

добиратися по Середземному морю. Це в 4 рази більше, ніж в 2014 році, коли число прибулих склало 219 тис чоловік. За перші дні 2016 року словами офіційного представника Міжнародної організації з міграції (МОМ) Джоел Міллмана по Середземному морю прибуло 18 тис 882 мігрантів та біженців. Майже 82% мігрантів прибули в ЄС через Грецію, інші через Італію, Кіпр, Болгарію, Іспанію і Мальту.

Якщо проаналізувати кількість прибулих в 2015 році в Європу мігрантів з території Азії і Африки по країнам, то Греція за 10 місяців у 2015 році прийняла 537 460 чоловік, Італія – 139 518 осіб, Швеція – 163 тис чоловік, що є найбільшим числом на душу населення країни. Найбільше прибуло до Німеччини – зареєстровано понад 1 млн. біженців, хоча за попередніми підрахунками в 2015 році чисельність як легальних, так і нелегальних мігрантів тільки в Німеччині повинна була скласти 800 тис: це більше ніж за все ХХ століття. Як відзначають фахівці, кожен з трьох біженців подав документи на отримання статусу біженця саме у Німеччині. Таким чином, менш ніж за рік населення країни збільшилося майже на 6%. При цьому мігранти розуміють, що реально діючих екстрадиційних механізмів, що дають можливість відправити нелегалів з країни, в Європі практично немає. Це призводить до того, що в Європу намагаються потрапити і зі спокійних, але економічно менш розвинених країн: В'єтнаму, Грузії та Індії.

Динаміка розвитку міграційної кризи дає підстави вважати, що ситуація в найближчій перспективі навряд чи втратить свою гостроту. Міграційна криза має характер довготривалого фактора, що визначає соціально-економічний і політичний розвиток більшої частини європейських країн, поставивши під питання не тільки здатність Європейського союзу як наддержавного утворення прийняти на себе повноваження по забезпеченню безпеки і інтересів країн і народів, що входять до його складу, а й його життєздатність в цілому [16, с. 93].

Масовий наплив біженців до Європи в 2015 році, названий журналістами «міграційним цунамі», принципово відрізнявся від того, з чим доводилося стикатися європейцям в попередні роки.

Особливість кризи біженців 2015 року полягає в тому, що проблема біженців перестала бути приватною, субрегіональною або регіональною. Вона зачепила всі країни ЄС, ставши соціальним виміром глобалізації, і вихід з кризи вимагатиме від керівництва Євросоюзу нових, нестандартних рішень.

Також слід зазначити, що змінився характер міграційного потоку в об'єднану Європу. Якщо раніше біженцями були переважно чоловіки, які прагнули влаштуватися в новому місці, а потім перевезти в країну свого перебування сім'ю, то сьогодні в Європу мігрують цілими сім'ями.

Відмінною рисою міграційної кризи 2015 року стало злиття двох потоків біженців – політичних і економічних, а в його виникненні важливу роль зіграли як «виштовхуючі», так і «притягуючі» чинники.

Частота локальних конфліктів на Великому Близькому Сході і в Африці, жорстокість, анархія і непримиренність сторін унеможливили – і фізично, і психологічно – перебування людей в цих зонах протистояння. Їх масовий вихід в сусідні держави викликав негативну реакцію місцевого населення і політичного керівництва; національна економіка приймаючих країн не витримує такого навантаження; тисячі новоприбулих людей не могли або не хотіли інтегруватися в соціум. До того ж, цілий ряд держав Великого Близького Сходу взагалі не пускає до себе мігрантів, а в деяких з них навіть відсутній офіційний інститут біженців. У цих умовах саме Європа, з її високорозвиненою економікою, розробленою системою соціального страхування та політичною толерантністю, стає головним об'єктом напливу біженців, які шукали в ній нове щасливе і безпечне життя [23, с. 119-120].

Також слід зазначити наслідки Європейської кризи біженців для нашої держави. Загалом Україна не фігурує як кінцева точка прибуття біженців та, наразі, не є країною-транзитером на шляху до ЄС, але ситуація може змінитися

по мірі закриття кордонів теперішніми країнами-транзитерами і відповідними змінами у потоках нелегальної міграції [34].

Як заявляв колишній Міністр закордонних справ Павло Клімкін, в майбутньому, в разі вступу до ЄС, Україна повинна бути готовою приймати біженців з кризових районів Близького Сходу, проявляючи солідарність з іншими країнами [3].

Загалом критичний вплив мігрантів-біженців, з яким зіткнулось європейське співтовариство, продемонстрував загрозу єдиної злагодженої структури ЄС. Цей процес показав слабкі сторони міграційної політики Європейського Союзу, створивши негативні наслідки для міжнародної міграційної системи у цілому.

Висновок до розділу. Таким чином, через ряд економічних та політичних причин потік біженців до країн Європейського Союзу створив неконтрольовані наслідки міграційного перевантаження та утворив загальноєвропейську кризу. Загалом до факторів, що сприяли збільшенню кількості мігрантів у державах європейської спільноти, можна віднести історичні, економічні, соціокультурні та гуманітарні чинники.

Окремий вплив на ескалацію кризи біженців становлять інтенсифікація військових конфліктів на Близькому Сході та в ряді країн Африки й зневіра суспільства у мирне їх вирішення, що визначили шлях біженців у сторону Європи. На основі внутрішньої політичної нестабільності країн третього світу деякі держави Європейського Союзу, зокрема Німеччина, у міграційному питанні дотримується політики лояльності, приєднання до Шенгенської угоди, що значно спрощує можливості мігрантів перетинати європейські кордони у пошуках притулку.

Фінансові причини також сприяють переселенню мігрантів до більш економічно розвинених країн. Так, наявність у біженців багатьох дітей є стимулюючим фактором через грошові виплати, які отримують сім'ї біженців у приймаючих державах.

Наслідками міграційної кризи є зростання населення країн Європи та небажання біженців асимілюватися у приймаючому суспільстві, що може призвести до посилення антиісламістських настроїв. З одного боку, загроза «ісламізації Європи» полягає у приході до урядів країн-членів ЄС мусульманських політичних партій, які шляхом нав'язування норм шаріату почнуть впроваджувати свої закони та правила. З іншого боку, прихід до влади правих або ультраправих політиків здатен посилити контроль над міграцією або депортувати мігрантів до тих країн, з яких вони прибули. У будь-якому випадку, серед країн Європейської Спільноти відсутня консолідація у питанні міграційної політики, що ніяк не сприяє мінімізації наслідків напливу біженців.

Для оточених війною та бідністю країн Близького Сходу та Північної Африки Європа з соціальною підтримкою, толерантністю та політикою добросусідства стає привабливою мішенню для біженців, які прагнуть знайти в ній спокій та безпеку. Однак, мігранти, створюючи для себе вигідні умови життя в приймаючих країнах, одночасно прирікають Європу на кризу, від якої самі намагалися втекти.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ КРИЗИ БІЖЕНЦІВ У ЄВРОПІ

У зв'язку із відсутністю серед країн Європи єдиного механізму врегулювання назрілої кризи біженців, постала проблема розподілу спільної відповідальності за відсутність безпекових дій та ефективних програм рішень. Спроби керівництва ЄС зупинити «міграційне цунамі» оголили глибокі розбіжності всередині Європейського союзу, ще раз продемонструвавши як зростаючу нерівність серед держав-членів, так і той факт, наскільки переслідувані ними інтереси різняться між собою.

Ангела Меркель запропонувала державам Європи вирішувати питання міграційної кризи спільно. Франція та Німеччина, на долю яких випала велика кількість мігрантів, відстоювали позицію, що передбачала собою квоти в розподілі мігрантів. Але Угорщина та інші країни виступили проти. Торішній президент Європарламенту Мартін Шульц зазначив, що найбільшою проблемою мігрантів є не їх велика кількість, а неможливість європейських країн дійти згоди у їх розселенні, що створює додаткові навантаження на міграційні служби. Це порушує основи Шенгенської угоди, а «суперечності між державами щодо розподілу осіб спричиняють ще більший розкол в межах

Європейського Союзу» [36]. Введена система квотування прийому біженців зміцнила позиції прихильників виходу Великобританії з ЄС і євроскептиків в цілому, а сам Євросоюз зіткнувся з необхідністю здійснити певну корекцію свого зовнішньополітичного курсу і протистояти тенденції десолідаризації в зв'язку зі розростанням міграційної кризи.

Треба відзначити, що проблема врегулювання кризи біженців була включена в список пріоритетних питань порядку Європейського співтовариства тільки на початку 1990-х років. Особлива увага до вирішення питання інтенсивної міграції на даному етапі була обумовлена двома основними факторами. По-перше, європейські країни побоювалися сплеску неконтрольованої міграції з країн колишнього СРСР після зняття «залізної завіси». Як виявилось, дані побоювання були значно перебільшені. Набагато більше міграційний тиск Євросоюз відчував в 1990-х і на початку 2000-х років на свої південні рубежі, на західно-африканському та західно-середземноморському маршрутах (із Західної і Північної Африки – Сенегал, Мавританія, Марокко і так далі – на Канарські острови і через іспанські анклави Сеуту і Мелілью в материкову Іспанію). По-друге, «підняття» міграційної політики на європейський наднаціональний рівень сприяли інтеграційним процесам в самій Західній Європі. З прийняттям Єдиного європейського акта (1986) ефективна співпраця держав-членів в сфері врегулювання міграції стала розглядатися Комісією як необхідна передумова успіху проекту побудови Єдиного європейського простору.

На наступному етапі (в 1990-х роках) співробітництво в сфері міграції перейшло на новий якісний рівень завдяки інкорпорації Шенгенського простору (Schengen acquis) в сферу дії європейського права і реформи «третьої опори» (передачі питань імміграційної політики в компетенцію інститутів ЄС), здійсненим відповідно з Амстердамським договором (1999 р.). У той же час необхідно відзначити, що сфера дії міграційної системи була неповною. Відповідно до Амстердамського договору, візова політика (видача короткострокових віз) і надання притулку вже з 2005 року стали предметом

звичайної законодавчої процедури (рішення приймалися Радою ЄС спільно з Європарламентом, голосування в Раді ЄС проходило на основі принципу кваліфікованої більшості). Однак залишалися важливі питання міграційної політики в області легальної міграції з третіх країн, на які поки не поширювалася звичайна законодавча процедура, рішення по ним до 2009 року приймалися в Раді ЄС на основі принципу одноголосності, роль Європарламенту зводилася до консультативної. Таким чином, наднаціональне регулювання охоплювало в основному політику надання притулку та візову політику, в той час як в імміграційній політиці (в регулюванні легальної і трудової міграції) продовжував домінувати принцип міжурядового співробітництва.

Лісабонський договір (2009 р.) сформував механізм прийняття рішень в області легальної міграції і посилив роль наднаціональних інститутів (Комісії, Європарламенту та Суду ЄС) в процесі прийняття рішень з питань врегулювання міграції. Пропозиції Комісії в області легальної міграції також стали предметом «звичайної законодавчої процедури».

Відповідно до ст. 79 ДФЕС в сферу спільної імміграційної політики (компетенцію інститутів ЄС) входять наступні питання: легальна імміграція (умови в'їзду і проживання, визначення прав громадян третіх країн, які законно проживають в державах-членах), нелегальна імміграція, а також боротьба з торгівлею людьми. У той же час відповідно до ст. 79 ДФЕС на рівні ЄС виключається обов'язкова гармонізація національних політик в області інтеграції іммігрантів: інтеграція іммігрантів як і раніше залишається в компетенції держав-членів. Крім цього, держави-члени зберігають за собою права на встановлення квот на в'їзд іммігрантів, що прибувають з метою пошуку роботи. Тобто за рамками наднаціонального регулювання залишаються два важливих питання, що безпосередньо стосуються легальної міграції (інтеграція і квоти іммігрантів). Таким чином, процес впровадження імміграційної політики не можна вважати і сьогодні завершеним, оскільки в управлінні імміграцією до сих пір зберігаються елементи міжурядового

підходу. Лісабонський договір став найбільш просунутим етапом у розвитку міграційної політики, в порівнянні з попередніми, але аж ніяк не фінальним [21, с. 51].

«Криза біженців» стала справжнім випробуванням для імміграційної політики ЄС. Підйом праворадикальних рухів і партій на хвилі антиісламістських та антиіммігрантських протестів в 2014-2015 роках в країнах ЄС як реакція на вплив біженців і серія терористичних актів в Європі (Париж – листопад 2015 року, Брюссель – березень 2016 року, Ніцца – жовтень 2020 року) визначили негативний національний контекст, який навряд чи буде сприяти бажанням держав-членів передавати нові повноваження наднаціональним інститутам. На такому тлі перспективи переходу імміграційної політики до сфери обов'язків інститутів ЄС без участі урядів її країн-членів виглядають туманними. Просування в даному напрямку буде залежати більшою мірою від позицій держав-членів, ніж від інститутів ЄС. З одного боку, міграція тісно пов'язана з питаннями внутрішньої безпеки, а представники силових відомств, як правило, виступають проти обмеження суверенітету держави в цій сфері. З іншого боку, процес прийняття рішень в сфері міграційної політики на національному рівні часто носить суб'єктивний характер, так як схильний до впливу громадської думки, особливо в тих країнах, де рівень націоналізму досить високий.

Національні політики, на відміну від єврочиновників, знаходяться під прямим контролем виборців у власних країнах, а не європейських інститутів, відповідно вони не можуть не враховувати антиіммігрантські настрої громадян. У даній ситуації швидше можлива відсилка до міждержавного підходу в регулюванні міграції.

Крім цього, не можна не відзначити, що прогрес ЄС в розгляді питання врегулювання міграційної політики не зміг запобігти міграційній кризі і її негативним наслідкам.

Щоб краще зрозуміти відповідь ЄС на міграційну кризу і проаналізувати механізми врегулювання кризи біженців для Європейського Союзу, має сенс

подивитися на його міграційну політику через призму основних теорій і концепцій, які описували логіку її розвитку до сьогодення.

Ряд дослідників виділяють два підходи, або два вектори, у врегулюванні міграційної політики ЄС: рестриктивний (remote control approach) і превентивний (проактивний) (root-causes approach) підходи. Рестриктивний підхід виник в міграційній політиці ЄС з самого початку її становлення як окремої політики ЄС ще на початку 1990-х років.

Рестриктивна політика спрямована на посилення контролю і обмеження зовнішньої міграції і виходить з посилки про те, що проникнення небажаних мігрантів легше запобігти, ніж потім повертати назад. Даний підхід домінує в Раді ЄС у складі міністрів внутрішніх справ держав-членів, які до теперішнього часу багато в чому визначають міграційну політику ЄС.

На відміну від рестриктивного, превентивний підхід (root-causes approach) спрямований не на посилення контролю міграційних потоків, а перш за все на усунення факторів, що викликають міграцію в країнах походження бідності, безробіття, економічної і політичної криз, а також на створення легальних альтернативних каналів міграції. Другий підхід отримав розвиток дещо пізніше, багато в чому під впливом нового дискурсу про міграцію (migration-development nexus), який з початку 2000 років стали активно просувати міжнародні гуманітарні та правозахисні організації, такі як ООН, МОМ, МОП, ОЕСР та Всесвітній банк.

У 2007 році ОЕСР опублікувала дослідження «Міграція і країни, що розвиваються» із закликом подивитися на міграційну політику як на інструмент розвитку як для розвинених держав, так і для країн, що розвиваються.

Даний погляд протиставив сприйняття міграції як проблеми для безпеки (migration-security nexus). Ще однією причиною звернення ЄС до проактивної політики стало переосмислення ефективності використання тільки рестриктивних заходів в боротьбі з нелегальною міграцією [9, с. 87].

Необхідно відзначити існування різних інституційних контекстів, в яких розробляється міграційна політика. Авторами і прихильниками першого рестриктивного підходу традиційно є керівники силового блоку, котрі засідають у Раді ЄС. Головним ініціатором і провідником превентивного підходу є перш за все Комісія в імміграційній політиці. Однак до 1999 року (вступу в силу Амстердамського договору) повноваження Комісії були обмежені. На саміті ЄС в Тампері в 1999 році Рада ЄС дала Комісії завдання розробити пропозиції щодо розвитку «зовнішнього виміру» міграційної політики як способу запобігання нелегальній міграції в ЄС.

Відповідно до превентивного підходу в 2000-і роки Комісія виступила з рядом ініціатив. У Повідомленні «Глобальний підхід до міграції: на шляху до всебічної європейської міграційної політики» (2006 р.) наголошувалося на необхідності посилення діалогу та співробітництва з країнами Африки. У грудні 2007 року на саміті ЄС в Лісабоні була прийнята нова програма Стратегічного партнерства ЄС і Африки. Одним з пріоритетних напрямків нового партнерства було визначено розвиток співпраці в області міграції, мобільності та зайнятості.

У 2007 році Комісія підготувала Повідомлення, присвячене розвитку кругової (циркулярної) міграції і «мобільним партнерствам» з країнами походження і транзиту. «Мобільні партнерства» є угоди про полегшення легальної міграції з третіх країн і укладаються між країнами ЄС і третіми країнами-партнерами при координуючій ролі Комісії. У підписанні угод про «мобільне партнерство» можуть брати участь як окремі зацікавлені держави-члени, так і група країн ЄС. Згодом до них можуть приєднуватися інші країни ЄС. В даний час ЄС підписав ряд угод про партнерство для мобільності: зокрема, з Молдовою, Кабо-Верде, Грузією, Вірменією, Азербайджаном, Марокко, Тунісом і Йорданією [20, с. 185-186].

Незважаючи на відкритість і гнучкість, «мобільні партнерства» мають ряд обмежень і недоліків. По-перше, угоди про мобільні партнерства носять декларативний характер і не мають зобов'язуючої юридичної сили.

Відповідальність за дотримання домовленостей і виконання зобов'язань по проектам в рамках цих угод по суті носить добровільний характер. По-друге, сама природа укладення угод (результат двостороннього або багатостороннього міждержавного співробітництва) виводить за рамки наднаціонального регулювання: за рамки компетенції Європарламенту і Суду ЄС. Роль Комісії обмежена. По-третє, держави-члени можуть в односторонньому порядку обмежувати квоти прийому і доступ на ринок праці для трудових мігрантів, в залежності від потреб в робочій силі, рівня безробіття та інших факторів. Нарешті, по-четверте, ефективність партнерств, залежить від ступеня дотримання інтересів ЄС. Угоди про реадмісію є обов'язковим пунктом в «мобільних партнерствах». Для ЄС мобільні партнерства – це перш за все інструмент запобігання небажаної міграції і повернення нелегальних мігрантів, в той час як для країн-партнерів «мобільні партнерства» – це канал доступу на ринок праці ЄС. Таким чином, ступінь лібералізації регулювання міграційного режиму, на який готові піти країни ЄС, буде залежить від політичних і технічних можливостей третіх країн забезпечити захист зовнішніх кордонів ЄС від нелегальних мігрантів.

Варто зазначити, що поділ на рестриктивний і превентивний підходи часто виявляється на практиці умовним, так як усі програми партнерства про мобільність ЄС спрямовані на надання допомоги розвитку країнам походження нелегальних мігрантів, Європейський союз закладає суттєвий компонент рестриктивної політики, або принцип обумовленості – обов'язкова згода третіх країн на реадмісію мігрантів і активну участь у спільній боротьбі проти нелегальної міграції. Таким чином, є підстави припускати, що «зовнішній вимір» міграційної політики реалізується переважно через рестриктивний підхід, в той час як превентивний підхід поступово маргіналізується.

Якщо говорити про перспективи врегулювання міграційної кризи, то багатьом політикам і експертам вони представляються досить песимістичними. Як зазначив колишній прем'єр-міністр Франції Мануель

Вальс, Європі необхідно вжити термінових заходів, щоб контролювати свої зовнішні кордони. «Якщо Європа не здатна захистити свої кордони, то сама ідея Європи буде поставлена під сумнів» [24]. Французький політик уточнив, що загине не як така Європа, а «європейський проект», європейські цінності, концепція єдиної Європи. За його словами, Європа не може прийняти всіх біженців, що рятуються від жахливих воєн в Іраку або Сирії. «В іншому випадку наше суспільство буде повністю дестабілізоване». Мануель Вальс зазначив «сміливість» канцлера Німеччини Ангели Меркель в питанні біженців, але заявив, що її політика «приходьте, вас приймуть» може привести до великих змін в ЄС. Але при цьому сама Німеччина розробила програму, в основі якої лежить принцип добровільного повернення. Біженцям, які вирішать повернутися на батьківщину до винесення рішення про надання їм притулку в Німеччині, буде виплачено 1200 євро. Тим, кому відмовили, виплатять 800 євро за умови, що вони не будуть подавати апеляцію [11, с. 29].

Крім того, як вважає вітчизняний вчений-історик, Ярослав Гребіник, «мігранти, які вимагають отримання статусу біженця в Європі, повернуть на континент практично зжиті захворювання і принесуть нові хвороби» [8]. Масштабні міграційні потоки в Європу можуть привести до таких тяжких наслідків, як масове поширення туберкульозу та гепатитів, а також до ризику завезення різних екзотичних захворювань, нетипових для місцевих жителів.

Однак в ООН вважають, що «ситуація складна, але не безвихідна». Для врегулювання проблеми біженців в довгостроковій перспективі можна запропонувати три можливих варіанти:

- 1) добровільна репатріація (повернення кого-небудь або повернення чого-небудь з іншої країни на батьківщину);
- 2) розселення;
- 3) місцева інтеграція [28, с. 21-22].

Що стосується добровільної репатріації, то в ООН вважають, що вона повинна ґрунтуватися «виключно на вільному і заснованому на інформаційному вирішенні, і тільки в тому випадку, коли гарантований

державний захист прав». При дотриманні цих умов ООН надає співпрацю добровільному поверненню біженців на батьківщину. Зараз репатріація досягла найнижчого рівня за 30 років, і все більш вагому роль відіграє розселення біженців поза їхніми країнами. Говорячи про розселення, в ООН мають на увазі переміщення біженців з країни, де вони мали притулок, до іншої держави, яка не є їхньою батьківщиною. З 2016 року число країн, які запропонували розселити у себе біженців становило 27. Управління верховного комісара ООН виступило за збільшення цього числа, «особливо зважаючи на нинішню гуманітарну кризу в багатьох частинах світу».

Можна виділити наступні шляхи врегулювання міграційної кризи, що вживаються Європою [2, с. 138]:

1. Єврокомісія запропонувала удосконалити загальну європейську систему притулку за принципом «поділу відповідальності», а саме введення квот по країнах-членах на кількість біженців, припустимих до прийняття кожною країною. Розподіл має проходити по 4 критеріям: розмір ВВП, чисельність населення, рівень безробіття і кількість вже прийнятих біженців. Ця система допоможе знизити тиск на більш привабливі для мігрантів країни. Це рішення було прийнято у вересні 2015 року, незважаючи на заперечення Угорщини, Румунії, Чехії та Словаччини. Однак критики такого підходу стверджують, що наявність прозорих кордонів в ЄС зводить до нуля ефективність такого підходу.

2. Вирішення проблеми біженців Євросоюз бачить також у створенні таборів і тимчасових центрів перебування на території третіх держав. Євросоюз вирішив задіяти Туреччину для зниження потоку біженців, виплативши компенсацію в розмірі 3 мільярдів євро, і пообіцявши встановити безвізовий режим. ЄС розраховує, що в Туреччині утримають 2,2 мільйона біженців з Близького Сходу.

3. Деякі політики запропонували організувати центри для біженців в Близькому Сході і в Північній Африці, щоб біженці могли подати заяву там і

не перетинати Середземне море, що одночасно знизило б і кількість нелегальних мігрантів в ЄС.

4. Крім того, в рамках міграційної системи пропонується знизити потік мігрантів за рахунок гуманітарної та фінансової допомоги країнам з несприятливою економічною і політичною обстановкою.

Запропоновані заходи могли б допомогти ЄС врегулювати потоки мігрантів, але не вирішити кризу остаточно. Щоб знизити кількість мігрантів до прийняттого рівня, потрібно звернути увагу перш за все на причини такої міграції: допомогти покласти край війні в Сирії, відновити стабільність в Лівії, надати допомогу країнам Африки. Необхідно знайти політичне рішення проблем регіону.

Висновок до розділу. Таким чином, через зростання масштабів кризи біженців Євросоюз зіткнувся із необхідністю перегляду власної деструктивної міграційної політики. Співпраця країн-членів Європейської спільноти на базі консолідації є важливою передумовою вирішення міграційних проблем.

У зв'язку із розділенням повноважень інститутів Європейського Союзу та національних урядів країн-членів у сфері міграції відсутня одноголосність у шляхах стабілізації кризи. На такому тлі перспективи нормалізації темпів зростання біженців є туманними, а розв'язання спорів затягується через різні погляди держав Європейського Союзу і небажання шукати вигідні для всіх сторін компроміси.

У розрізі аналізу механізму врегулювання європейської кризи біженців існує два підходи: рестриктивний і превентивний. Рестриктивний спосіб спрямований на обмеження потоків біженців і їх доступу до європейських цінностей, а превентивний покликаний усунути чинники, які породжують міграційні настрої в країнах, з яких прибувають мігранти. Окремим заходом врегулювання міграційної кризи є політика «мобільних партнерств», що надає країнам-походження біженців та країнам-транзитерам спільний договірний інструмент, який для держав Європи являється засобом зменшення кількості небажаних нелегалів, а для країн третього світу – це шанс легальної трудової

міграції. Для вирішення кризи біженців у довгостроковій перспективі Європа пропонує вжити ряд заходів на основі репатріації, розселення та інтеграції, що у комплексному застосуванні можуть законсервувати стан розвитку міграційної політики на безпечному для Європи рівні та запобігти ескалації наступних кризових міграційних явищ.

ВИСНОВКИ

Криза біженців, що розгорнулася у країнах Європейського Союзу у зв'язку з неконтрольованим потоком біженців і мігрантів із зон збройних конфліктів Близькосхідного регіону, а також низки африканських і азійських держав з несприятливими соціально-економічними умовами, надала вкрай негативний вплив на внутрішньополітичну ситуацію та перспективи розвитку як окремих держав-членів Євросоюзу, так і в цілому Європейської спільноти. Міграційні процеси розпочалися ще після закінчення Другої світової війни, але її сучасні масштаби досягли критичного стану для невідповідної до напливу мігрантів Європи. Специфіка сучасних політичних процесів у значній мірі визначається міграційними потоками із країн з нестабільною внутрішньою політикою, соціально-економічною ситуацією в більш благополучні країни і регіони. Сама по собі міграція, яка набула за останні роки багатомільйонний характер, є одним з найбільш значущих феноменів сучасної політичної реальності. З усією очевидністю це проявляється у розвитку так званої європейської міграційної кризи, що обумовлюється масовими міграційними потоками в країни Європи із держав Близького і Середнього Сходу, а також найбідніших африканських і азійських країн.

З одного боку, наплив біженців у Європу пояснюється дослідниками як руйнівний фактор, що здатен знищити політичні європейські цінності та перерости в небезпечну для суспільства зброю. Інша група вчених вважає назрілі міграційні проблеми можливістю кооперації зусиль європейського співтовариства у виробленні спільних програм дій.

Хоча територіально криза біженців почалася на європейському континенті, але корінь її походження знаходиться в міграційній політиці «сприяння» або «м'якої сили», що покликана ослабити позиції Європейського Союзу завдяки появі відволікаючого маневру – біженців. Таку політику успішно реалізує США, бажаючи авторизувати роль єдиного потужного економічного центру.

Європейський Союз став заручником політики не лише свого найбільшого опонента, а й центром «спасіння» для біженців, які через ряд причин вимушені мігрувати до більш стабільних та безпечних держав Європи. Спочатку орієнтоване на надання допомоги мігрантам та біженцям Європейське співтовариство зіткнулося з цілим комплексом проблем соціального, економічного та гуманітарного характеру, серед яких особливу значимість набувають ігнорування і девальвація мігрантами європейських цінностей, нав'язування європейцям свого способу життя. Сприяють збільшенню числа біженців у європейських країнах ескалація напруженості і конфліктності на Близькому Сході та в ряді країн Африки, політика лояльності та добросусідства, соціальні виплати сім'ям біженців, можливість отримати громадянство шляхом натуралізації. Однак, створюючи вигідні умови життя в приймаючих країнах, біженці прирікають їх на кризу. Наслідками необачної міграційної політики для Європейського Союзу може стати прихід до влади їх національних урядів мусульманських, правих або ультраправих політичних партій, які у питанні міграційного врегулювання займуть протилежну до інститутів Європейського Союзу позицію. Всі ці фактори визначають кризовість розвитку ситуації в європейських країнах, підривають їх політичні основи. З урахуванням того, що ситуація в країнах походження мігрантів як і раніше носить надзвичайно гострий характер збройного протиборства і терористичної загрози, є всі підстави вважати, що в найближчій перспективі міграційна криза буде і далі розвиватися, що призведе до катастрофічних політичних наслідків для ряду європейських країн.

Відсутність єдиних стандартів у сфері міграції та переважання національних інтересів є головними проблемами вироблення імміграційної політики ЄС. Брак спільних дій серед держав-членів Європейського Союзу штовхає окремі країни на самостійне вирішення даного питання. Криза біженців вимагає колективної відповіді. У даний час держави діють за різними сценаріями: Угорщина будує загородження від нелегальних мігрантів на кордоні із Сербією; Великобританія вийшла з Європейського Союзу; Італія і Греція закликають про допомогу у зв'язку з потоками біженців, з якими країни вже давно не в змозі впоратися; а країни, які знаходяться далеко від основних маршрутів, за якими біженці прибувають в Європейський Союз, не хочуть впливати на ситуацію та намагати її стабілізувати. Такі заходи не тільки не сприяють вирішенню кризи біженців, а й порушують політичні та ідеологічні основи, на яких будувався Європейський Союз. Механізм врегулювання європейської кризи біженців має проводитися всіма країнами Європейського Союзу, адже незаконна міграція є спільною проблемою для приймаючих країн, країн-транзитерів і країн походження мігрантів, і її вирішення потребує комплексного підходу із застосування двох, запропонованих Радою Європи, підходів: рестриктивний покликаний зменшити число нелегальних мігрантів шляхом індивідуального розгляду справ на отримання статусу біженця, а превентивний має унеможливити появу міграційних настроїв у біженців до того, як вони матимуть намір перетнути європейський кордон. У довгостроковій перспективі врегулювання кризи біженців можливе завдяки заходам репатріації, розселення та інтеграції, але лише за умови спільної реакції на виклики міграційного вибуху в Європі можливе досягнення політичного балансу та компромісу як для країн-членів Європейського Союзу, так і для держав, вихідці з яких потребують притулку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абзалова Л.Ф. Правові аспекти міграційної політики у країнах Європейського Союзу / Л.Ф. Абзалова // Четверті Валентіївські читання: Збірка доповідей (Книга 2). – М.: МАКС-Пресс, 2005. – 266 с.
2. Арістова А. В. Міграційна криза в Європі та проблеми міжрелігійних відносин / А. В. Арістова // Економіка та управління на транспорті. – К.: НТУ, 2015. – Вип. 2. – С.131-138.
3. Близькосхідні біженці можуть направитися і в Україну — Павло Клімкін [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.unhcr.org/ua/11846-2>.
4. Булова К.А. Міграційна політика Європейського Союзу: проблеми сьогодення. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11251/1/Burova__268-273.pdf.
5. Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада / П. Дж. Бьюкенен; [пер. с англ. А. Башкирова]. – М.: ООО «Издательство АСТ; СПб.: Terra Fantastica, 2003. – 444 с.
6. Волохов Александр. Миграционное оружие [Електронний ресурс] / Александр Волохов // Сайт «Академия Тринитаризма». – 2015. – 9 сентября. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0012/001d/00123997.htm>.
7. Глущенко Г.И. Миграция и развитие / Г.И. Глущенко, В.А. Пономарев. – М.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2009. – 454 с.
8. Гребіник Я. Політична реакція країн ЄС на міграційну кризу. Теорія та методика навчання суспільних дисциплін : науково-педагогічний журнал. 2018. № 1(6). С. 139–142.
9. Денисенко М.Б. Изменения в иммиграционной политике развитых стран / М.Б.Денисенко // Отечественные записки. 2014. № 4.

10. Дорош Л., Івасечко О. Особливості функціонування та виклики розвитку ЄС у близькій перспективі (2017–2018 рр. Humanitarian vision. 2017. Vol. 3. Num. 1. С. 19–24.
11. Западная Европа перед вызовом иммиграции. Актуальные проблемы Европы. Ред. колл. : Кондратьева Т.С., Новоженова И.С. и др. – М., 2015. – 220 с.
12. Карпантьє Ж., Лебрена Ф. в співпраці з Карпантьє Е.; передмова. Ж. Ле Гоффа; пер. з фр. М. Некрасова. – СПб.: Євразія, 2008. – 605 с.
13. Кермач Р. Проблема біженців в ЄС: довгострокові наслідки нового виклику / Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://dif.org.ua/article/problema-bizhentsivv-esdovgostrokovii-naslidki-novogo-vikliku>.
14. Корнієнко О. О. Соціально-економічний аспект регіональної асиметрії міграційних процесів: дис... канд. юрид. наук: 08.00.07. НАН України: Ін-т демографії та соц. дослід. ім. М. В. Птухи. К. 2018. 221 с.
15. Луцишин Г. Міграційна криза в ЄС: проблема безпеки зовнішніх кордонів та загострення міжетнічних. Humanitarian vision. 2015. Vol. 1. Num. 2. С. 41-46.
16. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії : монографія. Київ : НІСД, 2018. 472 с.
17. Мямлин К. Жесткая сила твиттер-оружия: мигрантов заманивают в Германию с помощью ботов из США и Британии. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://communitarian.ru/publikacii/setevye_voyny_i_tekhnologii_22092015/.
18. Намонюк Ч. І. Міграційна криза як загроза політичній єдності держав Євросоюзу [Електронний ресурс] / Ч. І. Намонюк // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки» / КНУ ім.Т.Шевченка, Інститут міжнародних відносин. – 2015. – №9. [Електронний ресурс]– Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2643/2349.

19. Неиссякающий поток беженцев разрушает Евросоюз. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://riafan.ru/497836-neissyakayushij-potok-bezhencevrazrushaet-evrosoyuz>.

20. Олєфір В.І., Кондратьєв Я.Ю., Римаренко Ю.І. та інші Міжнародно-правові проблеми протидії нелегальній міграції та торгівлі жінками. За редакцією Римаренка Ю.І., Кондратьєва Я.Ю., Ю.С.Шемшученка. – К.: Ін-т держави та права ім. В.М.Корецького НАН України, 2003. – 532 с.

21. Основи права Європейського Союзу: нормативні матеріали / за заг. ред. М. В. Буроменського. – Х.: Право, 2015. – 328 с.

22. Павлів-Самоїл Н. П. Філософсько-правовий феномен міграції у контексті глобалізаційних процесів в Європі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. докт. юр. наук : 12.00.12 / Павлів-Самоїл Надія Петрівна – Львів, 2021. – 499 с.

23. Пак Н. Неконтрольована міграція як загроза безпеці країн Європейського Союзу. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. 2016. С. 30–32.

24. Прем'єр Франції проти чітких квот на розподіл біженців в ЄС. URL: <https://www.dw.com/uk/%D0%BF%D1>.

25. Римаренко Юрій Іванович Міжнародне міграційне право : Підручник. Університетський курс // КНУВС. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Ін-т законодавства при ВР України. Ун-т сучасних знань. Маріупольський держ. гуманіт. ун-т. – Київ: КНТ, 2007 р.– 639 с.

26. Стригунов К. Міграційний удар по Європі. [Електронний ресурс] / Костянтин Стригунов // Російський інститут стратегічних досліджень. – 2015. – 22 вересня. – Режим доступу: <http://riss.ru/mail/20645/>.

27. Тероризм в современном мире : информационноаналитический вестник / под ред. А. П. Кошкина. – Вып. 5. – Москва : ФГБОУ ВО «РЭУ им. Г. В. Плеханова, 2016. – 36 с.

28. Франциск І. Мова на засіданні Європарламенту в Страсбурзі 25.11.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://www.youtube.com/watch?v=kGXtF26IkD4>.

29. Юськів Б. Криза міграційної системи Європейського Союзу: достатні умови / Б. Юськів // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Л. Українки. Серія: Міжнародні відносини. – 2016. – №2(327). – С.48-54.

30. Anti-immigrant Sweden Democrats now the biggest party, according to poll // URL:<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/sweden/11814498/Anti-immigrant-Sweden-Democrats-now-the-biggest-party-according-to-poll.html>.

31. Bayer, J. (2012) Beyond Culture - Awareness training for journalists and the potential for the promotion of media diversity. In K. Moore, B. Gross & T. Threadgold (Eds), *Migrations and the Media*. New York: Peter Lang.

32. Cheering German crowds greet refugees after long trek from Budapest to Munich // The Guardian. 05.09.2016 URL: <http://www.theguardian.com/world/2015/sep/05/refugee-crisis-warm-welcome-for-people-bussed-from-budapest>.

33. Conti, N., Di Mauro, D., & Memoli, V. (2019) Citizens, immigration and the EU as a shield. *European Union Politics*, 20(3), 492–510. <https://doi.org/10.1177/1465116519834648>.

34. Crepeau F. Facilitating Mobility and Fostering Diversity: Getting EU Migration Governance to Respect the Human Rights of Migrants. URL: <https://www.ceps.eu/publications/facilitating-mobility-and-fostering-diversitygetting-eu-migration-governancerespec>.

35. Estevens, J. (2018) Migration crisis in the EU: developing a framework for analysis of national security and defence strategies. *Comparative Migration Studies*, 6(1), 1–21. <https://doi.org/10.1186/s40878-018-0093-3>.

36. European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union. URL : <http://frontex.europa.eu> (дата звернення 05.03.2020).

37. Laidi Z. *Norms over Force: The Enigma of European Power* (Sciences Po Series in International Relations and Political Economy). Macmillan, 2008.

38. Metcalfe-Hough, V. (2015). The Migration Crisis? Facts, challenges and possible solutions. Shaping Policy For Development. Overseas Development Institute. Retrieved from <https://cdn.odi.org/media/documents/9913.pdf>.

39. Potyrała A. W poszukiwaniu solidarności. Unia Europejska wobec kryzysu migracyjnego / A. Potyrała // Przegląd strategiczny. – 2015. – Nr 4. – S.34-52.

40. Ravenstein E.G. The Laws of Migration // Journal of the Statistical Society of London, Vol. 48, No. 2. (June, 1885), pp. 167–235.

41. Rise of Far-Right Party in Denmark Reflects Europe’s Unease // URL: <http://www.nytimes.com/2015/06/20/world/europe/rise-of-far-right-party-in-denmark-reflects-europes-unease.html>.

42. Van Wolleghem, P.G. (2019) Where is the EU’s Migrant Integration Policy Heading? International Review of Public Policy, 1(2), 218–237. <https://doi.org/10.4000/irpp.396>.

43. 8 reasons Europe’s refugee crisis is happening now // The Washington Post. 18.09.2015 URL: <https://www.washingtonpost.com/news/worldviews/wp/2015/09/18/8-reasons-why-europes-refugee-crisis-is-happening-now/>.

44. «0% MIGRANTS!» Why France’s far-right youth believes the future is theirs // URL: <http://www.pri.org/stories/2015-11-19/0-migrants-why-france-s-far-right-youth-believes-future-theirs> (дата звернення: 10.02.2021).